

Stråkkvartett d-moll op. 42

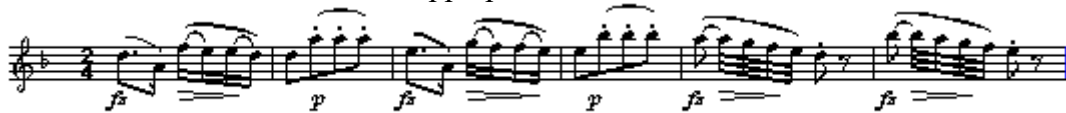
1 *Andante ed innocentemente* 2 *Menuetto. Allegretto* 3 *Adagio e cantabile*
4 *Finale. Presto*

1785

Denna ensamma kvartett är Haydns kortaste och "lättaste" stråkkvartett. Enligt Hans Keller hade man kunnat travestera Mozarts beskrivning av sin pianosonat K545 och ha undertiteln "Liten stråkkvartett för nybörjare". Kvartetten är visserligen kort men lika litet liten som Mozarts sonat. Verket är Haydns 2:a kvartett av 4 i d-moll; den första är den mästerliga kvartetten op. 9:4 och de övriga op. 76:2 och den ofullbordade op. 103.

Kvartettens ursprung är höljt i dunkel. En del fakta talar för att den ingår i en serie om tre korta kvartetter avsedda för publikation i Spanien. Dessa verk anses visserligen ha gått förlorade och var dessutom 3-satsiga. Men förespråkarna för att d-mollkvartetten är en av dessa menar att Haydn i efterhand gett den ytterligare en sats. Att utgivaren är Hoffmeister kan emellertid tala för att verket är en ensling; detta musikförlag hade som affärsidé att ge ut enstaka verk, t.ex. Mozarts kvartett K 499.

Första satsen har ett ovanligt tempo, men är strukturerad i sonatform. Huvudtemat karakteriseras av sforzaton och upprepade motiv:



Sidotemat i F-dur är endast en variant av huvudtemat.

Menuettdelen i sats 2 går i D-dur:

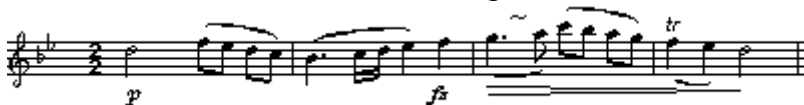


Trion står i d-moll. På Haydns tid var oftast Menuetten i moll och Trion i dur:



Satsen avslutas i vanlig ordning med menuettens återkomst.

Den långsamma satsen har något som liknar tredelad form, där mellandelen varierar huvudtemats motiv. Huvudtemat klingar fram i tät och sonor stämföring:



Den snabba finalen i sonatform är liksom övriga satser monotematiskt byggd. Den har tydliga kontrapunktiska inslag. Liksom första satsen, ska inte bara expositionen repriseras utan även satsens andra del, bestående av genomföring och återtagning.



Av någon anledning har musiker och publik visat mindre intresse för denna kvartett än musikforskarna, men den är väl värd att bli spelad och avlyssnad. Den är ett utsökt exempel på Haydns konstnärskap. Enligt Hans Keller finns skäl att tro att Mozart i sin d-mollkvartett K 421 inspirerades av Haydns op. 9:4 och att Haydn i sin tur påverkades av Mozarts kvartett.

Kvartetter op. 50

Kvartetterna skrevs 1787 för Kung Fredrik Vilhelm II av Preussen, och kallas ofta ”De preussiska kvartetterna”. Kungen var duktig amatörcellist och verken innehåller följdriktigt tacksamma cellopartier. Han har dock inte fått lika långa solopartier som Mozart skulle smickra honom med i sina tre kvartetter från 1789-90.¹

Från och med kvartetterna op. 50 märker man Mozarts inflytande. Mozart, som i sin tur tjusats så av Haydns op. 20 och kanske framför allt op. 33, hade på hösten 1785 blivit klar med de sex kvartetter som han tillägnade Haydn. Men det blir också vanligare att Haydn använder en teknik, som Mozart sällan utnyttjade, att bygga upp en sats på ett enda tema. Haydn har blivit berömd för detta monotematiska arbetssätt. Det finns även många andra skillnader mellan Mozarts och Haydns kvartetter. Mozart använder praktiskt taget aldrig teman med udda taktantal, som är vanligt hos Haydn. Mozarts tonarter har oftast aldrig mer än tre förtecken. Hos Haydn träffar man på satser i både Fiss- och Gess-dur.

Stråkkvartett C-dur op. 50:2

1. *Vivace* 2. *Adagio* 3. *Menuetto. Allegretto* 4. *Finale. Vivace assai*
1787

Av Haydns 68 stråkkvartetter står 9 C-dur. Flera av dem är mästerverk, op. 20:2, op. 33:3, op. 54:2, op. 74:1 och op. 76:3. Kanske borde även denna kvartett räknas dit. Haydnbiografen, musikvetaren David Wyn Jones, kallar den i alla fall ett enormt utmanande verk.

Första satsen bjuder på flera teman och skiljer därigenom ut sig från många av Haydns kvartetter, inte minst de i op. 50-serien. Beteckningen *Vivace* kan man ställa sig frågande inför. Musiken klingar försynt och begründande i de inspelningar jag tagit del av och tempo tär moderat. Det 9-taktiga huvudtemat är lagt i violin 1. Accenterna i takterna 3,5 och 7 skapar intresse:



Satsen är på vanligt Haydndsätt fylld av överraskande inpass och pauser. Även sidotemat ligger violin 1:



Detta mynnar ut i kromatiska och harmoniska utflykter innan ett sluttema tar vid i violin 2:



Som synes är sluttemat (G-dur) identiskt med huvudtemat de tre första takterna.

Haydns expositioner ska alltid tas i repris om partituret följs. Dåtidens lyssnare var väl förtrogna med första satsens normala uppbyggnad, och tonsättaren ville förvissa sig om att lyssnarna hade uppfattat temat/ temana, så att de kunde imponeras av deras bearbetning och utveckling i genomföringen.

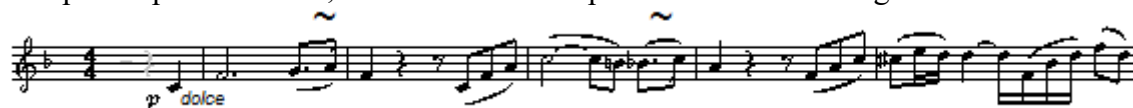
Genomföringen bjuder på raffinerad kontrapunkt. Först ut är ett fugato på huvudtemat (violan) och en motstämma (violin 2) som börjar samtidigt och som repeteras i kvint-

¹ Kvartetterna K 573, 589 och 590. Även Beethoven tillägnade kungen verk, de två cellosonaterna op. 5

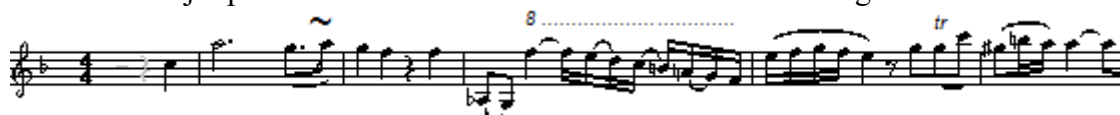
läge 6 takter senare i cello respektive violin 1. Därefter följer uppåtgående 16-dels skalor hämtade från huvudgruppen. Slutligen hörs även sidotemat i imitationsutstyrsel. I återtagningen fortsätter genomföringen av huvudtemat, nu som en kanon i kvintläge. I övrigt liknar den expositionen.

Under alla mina år som lyssnare av kammarmusik har jag aldrig hört någon kvartettensemble, på konsert eller på skiva, som spelat den i partituret påbjudna omtagningen av genomföring/återtagning i Haydns kvartettsatser i sonatform. Kanske uppstod denna praxis av utrymmesskäl när musiken började återges på skiva och befanns senare vara praktisk även vid koncertframföranden?

Enligt ovannämnde David Wyn Jones² har *Andantet* förbryllat många kommentatorer. Satsen låter onekligen lite gammaldags med sitt tunna ackompanjemang och Jones menar själv att det knappast kännetecknas av tankedjup och betraktar den som ”en parodi på en serenad, ett ironiskt mellanspel” mitt i allt det övriga tankearbetet.



Mittdelen börjar på liknande sätt men får snart en annan utveckling.



Den första delen återkommer i en något annorlunda skepnad.

Menuettsatsen har flera ovanliga drag. Den första menuettreprise består t.ex. endast av 8 takter:



Detta tema kommer heller inte tillbaka i den 42 takter långa andra reprise som heller inte modulerar till dominanttonarten. Trion har ett med menuettdelen besläktat tema men är stigande i stället för fallande:



Menuettdelen återkommer på vanligt sätt men utan repriser.

Finalen, *Vivace assai*, är verkligen livlig. Huvudtemat precenteras i dialog mellan violin 1/viola och violin 2.



I detta tema finns praktiskt taget hela det material som satsen bygger på, de 7 tonerna i understämman och 16-delsfigurerna i överstämman.

² Oxford Composer Companions Haydn, ed. David Wyn Jones och förf. till avsnittet *Kvartetter*. N.Y.: 2009

Ett långt parti bestående av 16-delslöpningar till en understämma av 7-tonsmotivet bildar överledning:

Sidotemat består av två motiv som upprepas:

Någon har tyckt att sidotemat liknar en fras ur de tre damernas tertsett i Trollflöjten. Kanske har Mozart inspirerats av detta tema i sin sista opera.

Expositionen ska tas om.

Genomföringen börjar med ett unisont fastställande av 7-tonsmotivet, varpå följer en strålade polyfoni där ingen stämma är den andra lik.

Återtagningen är i princip lik expositionen om man bortser från överledningspartiet.

Stråkkvartett D-dur op. 50:6 Grodan

1. Allegro 2. Poco Adagio 3. Menuetto: Allegretto 4. Finale: Allegro con spirito
1787

Första satsen, *Allegro*, är monotematisk för att inte säga enmotivisk, eftersom det inledande motivet (= de 6 första tonerna) i huvudtemat dominerar hela satsen. Denna inledning av huvudtemat överraskar genom att den mera liknar ett slut än en början:

I takt 11 hörs en underbar mollpassage i violinerna och cellon:

Följande toner i violin 1 avslutar expositionen, som ska repeteras:

Hela satsen utgör ett fint exempel på Haydn förmåga att låta satsens struktur anpassas efter det musikaliska innehållet. Huvudmotivet visar sig i många skepnader redan i expositionen innan det blir föremål för ytterligare bearbetning i genomföringen. När det blir dags för återtagningen är det endast de 14 första takterna som är identiska med expositionens, sedan bjuder Haydn på helt nya turer.

Även andra satsen, *Poco Adagio*, kan sägas bestå av ett enda tema. I den tredelade satsen har B-delen i stort sett samma tema, fast i dur. Formen är ||: A :|| B || A ||
A-temat är



Det hörs även i F-dur. B-temat i Dess-dur har förutom tonartsbytet förändrats något:



När man hör cellons motmelodier till temat förstår man att Fredrik Vilhelm II av Preussen, som cellostämman skrevs för, måste ha varit en duktig cellist. I den återkommande A-delen växlar den andra halvan över från d-moll till D-dur.

Menuettsatsen, *Allegretto*, har sedvanlig uppbyggnad. Den muskulösa menuettdelen inleds med följande tema:



Trions inledande tema är betydligt sirligare:



Innan menuettdelen återkommer finns det flera långa pauser i trions avslutning.

Det är *Finale: Allegro con spirito*, som gett kvartetten dess smeknamn. Huvudtemat innehåller i första violinen upprepade toner, som växlar mellan två strängar, s.k. bariolage. Detta skapar en svävande effekt, som någon åhörare eller exekutör har tyckt likna en grodas kväkande.



Sidotemat (fiss-moll) utnyttjar det pregnanta motivet i första satsens huvudtema, men temat har nu blivit betydligt graciösare.



Som vanligt föreskriver Haydn repris av expositionen. "Kväkandet" får stort utrymme i genomföringen och avslutar även hela satsen och kvartetten, nu i alla fyra stämmorna.

Kvartetter op. 54 och 55

Redan 1788, ett år efter op. 50, hade Haydn sex nya kvartetter klara. Han bad violinisten i Esterházy-orkestern, Johann Tost, att försöka sälja dem under en resa till Paris. De kallas därför allmänt för "Tost-kvartetterna". De salufördes tre och tre under olika opusnummer. I kvartetterna är det 1:a violinstämman som dominerar. Kanske har Haydn haft den virtuose Tost i tankarna när han komponerade kvartetterna.

Stråkkvartett G-dur op. 54:1

1. *Allegro con brio* 2. *Allegretto* 3. *Menuetto: Allegretto* 4. *Finale: Presto*
1788

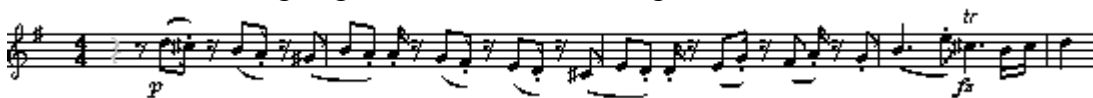
Första satsen, *Allegro con brio*, domineras av huvudtemat



Men även en del andra teman får viss betydelse, t.ex. denna lugna melodi, fortfarande i huvudgruppen, som får en viss utveckling i genomföringen.



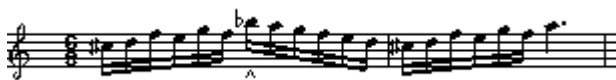
När endast 8 takter återstår av expositionen presenterar Haydn sidotemat, som återkommer först i återtagningen, där det utvecklas något.



Den betydelsefulla långsamma satsen, *Allegretto* (C-dur), har en okonventionell uppbyggnad. Man lägger märke till tre musikaliska tankar, som återkommer enligt mönstret ABCBAC. Det första temat består av en vacker melodi i violin 1 med ett 8-delsackompanjemang i övriga stämmor, här representerat av violastämman. Dessa upprepade 8-delar spelar en viktig roll i satsen.



Temats tredje takt (den fjärde i notexemplet) med sina 16-delar är lustig eftersom den upplevs som inskjuten och tillkommen för att ge extra eftertryck. Efter nästa tvåtakters motiv inskjuts den två gånger. Den blir även föremål för utveckling. I en av de resulterade fraserna överraskar Haydn med att använda ett B i stället för H medan övriga stämmor spelar tonerna F, G och H (tonartens dominantseptimackord). Det skapar en tydligt dissonant och spännande, effekt. Dissonansen är utmärkt i notexemplet nedan.



B-delen har följande tema:



Störst spänning åstadkommer C-delen där Haydn excellerar i djärva harmoniväxlingar. (Bland annat förekommer så pass främmande tonarter som B-dur och Dess-dur.) Den inleds i violin 2, viola och cello:



Efter att C återkommit en andra gång, slutar satsen stillsamt med några 16-delsfraser följt av två mycket lågmälda takter.

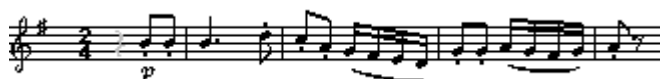
I menuetten, *Allegretto*, är temat uppbyggt av hälfter om 5 takter. Man kan anta att den knappast är avsedd att dansas till.



I Trion är det cello som har huvudrollen, nu med perioder om 4 takter.



Finalen, *Presto*, är ett rondo med röröigt huvudtema:



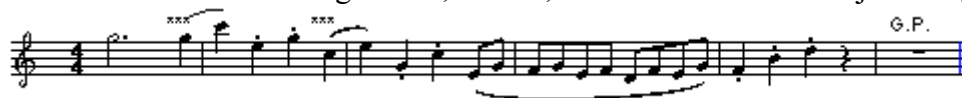
De mellanliggande episoderna är tydligt härledda ur detta tema. Sålunda börjar de alla med tre upprepade toner likt temat ovan. Första episoden går i g-moll, en annan i h-moll. Trots det livliga och energiska innehållet slutar satsen i pianissimo.

Stråkkvartett C-dur op. 54:2

1. *Vivace* 2. *Largo cantabile* 3. *Menuetto: Allegretto* 4. *Finale: Adagio – Presto*
1788

Liksom övriga kvartetter i op. 54 uppvisar denna kvartett många djärva drag. Den inledande satsen följer visserligen i stort det sonatformmönster som senare skulle upphöjas till norm, men som Haydn själv långt ifrån alltid använde sig av. Här finns både huvudtema och kontrasterande sidotema. Men det är inte i varje sats med sonatform, som huvudtemat efter några takter hamnar i submedianten³ (här Ass-dur). Haydn var harmoniskt äventyrligare än Mozart.

Huvudtemat i inledningsatsen, *Vivace*, består av fem takter följt av en generalpaus.



(Asteriskerna markerar platsen för en 3-tonsutsmyckning.) Temat tar sats ytterligare en gång på detta sätt, innan det på allvar släpps lös i Ass-dur. Sidotemat presenteras som brukligt i dominanten (G-dur)



³ Mediant och submediant kallas tonerna som ligger tersen över respektive under tonikan. I C-dur är det alltså fråga om tonerna E eller Ess respektive Ass eller A. Även treklanger på dessa toner omfattas av termen.

Expositionen tas om. Genomföringen bearbetar huvudtemat. I återtagningen ersätts generalpausen med ett lågmält eko av föregående takt. Den avslutande codan är faktiskt längre än genomföringen.

Den långsamma satsen, *Adagio* (c-moll), har ett för Haydn ovanligt dystert tema:



(Asteriskerna markerar platsen för ett 2-tonornament) Även formen är ovanlig. Melodin upprepas oförändrad ytterligare tre gånger men nu till en rörlig motstämma i violin 1, som något mjukar upp temats melankoli.

Menuettsatsen, *Allegretto* (C-dur), har i sin första del den förväntade lättsamma stämningen. Asteriskerna markerar plats för för-slag:



Trion (c-moll) återvänder delvis till atmosfären i den långsamma satsen, trots att temat har stora likheter med det föregående temat.

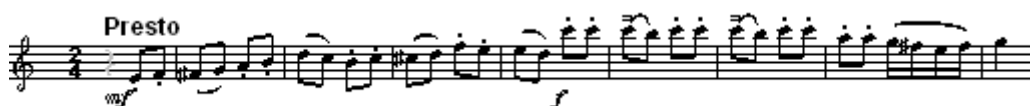


Som kuriositet kan nämnas att takt 66 innehåller ett s.k. tristanackord.⁴

Kanske väntar man sig att finalens *Adagio* bara ska vara en inledning till det kommande *Prestot*. I själva verket blir det satsens huvuddel.



Även en c-mollvariant hinns med innan *Prestot* sätter in:



Detta blir endast en kort episod och satsen avslutas med en återkomst av *Adagio*avsnittet. Hela satsen blir alltså en mycket ovanlig final i en även i övrigt originell kvartett.

Stråkkvartett f-moll op. 55:2 *Rakkniven*

1. *Andante più tosto Allegretto* 2. *Allegro* 3. *Menuetto. Allegretto*

4. *Finale. Presto*

1788

⁴ Tristanackordet, som består av tonerna F, H, Ess (Diss) och Ass (Giss) är inledningsackordet i Wagners *Tristan och Isolde*, därav namnet. Det kan betraktas som ett delvis förminskat F-septimackord. Ackordet är inte Wagners uppfinning. Det har använts av Bach, Mozart och Beethoven och ännu tidigare än så, men då som dissonans med kort varaktighet på väg mot upplösning. Det var Wagners sätt att använda det, som inledningsackord och med varaktighet som skapade sådan sensation. Samma toner ingår i ett ackord som används mycket i jazzmusiken och som brukar betecknas *Fm7(b5)*, d.v.s. f-moll med femte tonen sänkt, kompletterad med liten septima (tonen ess).

Kvartetten har fått sitt smeknamn efter en anekdot, i vilken Haydn lovar förlagsrätten för sin bästa kvartett till den som kan ordna fram en prima engelsk rakkniv. Berättelsen är dock inte korrekt, vilket framgår av ett av Haydns brev från 1790.

Verket är emellertid intressant av flera andra skäl. Den vanliga ordningen med en snabb inledande sats följt av en långsam är omkastad (se satsbeteckningarna ovan).⁵ Vidare utnyttjar Haydn i sats 1, som är en variationssats, sin egen uppfinning med två teman, ett i moll och ett i dur.⁶ Till yttermera visso är durtemat en variation av molltemat.

Tema 1, f-moll:



Tema 2, F-dur:



Båda temana varieras två gånger växelvis.

Skälen till satsomkastningen har naturligtvis diskuterats. David Wyn Jones⁷ ger två skäl. Andantesatsens storslagenhet skulle riskera att komma i skymundan om den placerades efter den kompromisslösa och kraftfulla allegrosatsen. Dessutom anger de ideliga växlingarna mellan f-moll och F-dur tonaliteten för hela kvartetten (se nedan). Allegrosatsen börjar i f-moll och slutar i F-dur. Huvudtemat är:



Triolerna i takterna 2-4 har stort utrymme i satsen. Efter en 2-tacters generalpaus dyker temat upp i Gess-dur och fungerar därefter i Ass-dur som sidotema. Expositionen tas i repris.

Genomföringen, som börjar i Dess-dur, utvecklar, efter en 2-tacters generalpaus med början i A-dur, följande figur i fallande sekvens:



Genomföringen övergår därefter i ett fugato med huvudtemat växlande mellan de tre nedre stämmorna i ordning cello, violin 2 och viola. Den slutar i ett pampigt fortissimo. Återtagningen i F-dur, som börjar i piano, är nedkortad jämfört med expositionen. Så slutar denna sats, som utgör ännu en av många påminnelser om skillnaderna mellan Haydn och Mozart; Haydn var harmoniskt den mest äventyrlige av de två.

Menuettsatsen fortsätter att ställa moll mot dur. Menuettetemat, F-dur, presenteras av violan och violin 1 tillsammans:

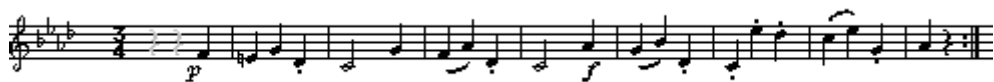


⁵ Haydn har använt sig av denna storform i några symfonier från 1760-talet, bl.a. nr 49, som också går i f-moll.

⁶ Haydn har i kvartettsammanhang utnyttjat denna dubbla variationsform en gång tidigare i op. 33:6

⁷ Oxford Composer Companions, Haydn, 2008

Trion går i f-moll:



Finalsatsen i F-dur börjar direkt med ett stigande tema i påtaglig kromatik:



Detta tema i olika varianter fyller hela expositionen, som på vanligt sätt tas i repris. Den korta genomföringen börjar med en trångföring⁸ av temat i omvändning, alltså fallande i stället för stigande



Sådana musikteoretiska resonemang behöver man inte ha en aning om för att kunna uppskatta musiken, men känslan kan knappast skadas av att veta lite om vilka intellektuella bemödande som ligger bakom ett verk.

Återtagningen bildar tillsammans med genomföringen ett avsnitt i satsen som liksom expositionen är satt inom repristecken (se notexemplet ovan). Trots detta tar moderna tolkare mycket sällan den andra halvan av satsen i repris.

Det är med denna kvartett som med många av världslitteraturens berömda böcker; många känner till verkens titlar men få har läst dem. Trots kvartettens stora förtjänster beror kändedomen om detta verk i huvudsak på anekdoten om förlagsrätten. Att den framförs så sällan, kan enligt Hans Keller bero på att de snabba satserna, 2 och 4, är förhållandevis krävande och svårspelade.

Kvartetter op. 64

Denna samling kvartetter blev klara 1790 innan Haydn första gången for till London. De utgör den andra samlingen kvartetter som tillägnades Johan Tost, en violinist i Esterházyorkestern. Haydn lät dem publiceras av kompositören och förläggaren Leopold Kozeluch, antagligen för att hjälpa denne i hans affärsverksamhet. Enligt Charles Rosen överträffade Haydn aldrig den mogna kraften och variationen i dessa kvartetter. Primariestämman i kvartetterna är verkliga utmaningar för en violinist.

Stråkkvartett h-moll op. 64:2

1. *Allegro spiritoso*
 2. *Adagio ma non troppo*
 3. *Menuetto: Allegretto*
 4. *Finale: Presto*
- 1790

⁸ De olika stämmorna i en kontrapunktisk sats börjar innan den föregående stämmans tema är slut.

I h-mollkvartetten med sina mörka undertoner återknyter Haydn till de stämningar av *Sturm und Drang*, som kännetecknade hans musik 20 år tidigare, bl.a. i kvartetterna op. 20. Men det finns även kopplingar till op. 33 nr 1 i samma tonart. Båda kvartetterna uppvisar samma växling mellan dur och moll.

Inledningssatsen, *Allegretto spiritoso*, inleds av en ensam första violin med ett tema som först i takt 4 ”hittar” satsens uppgivna tonart:



Sidotemat (8 takter) börjar lättsamt i D-dur (första notexemplet) men avslutas med ett magnifikt utbrott i d-moll (andra notexemplet):

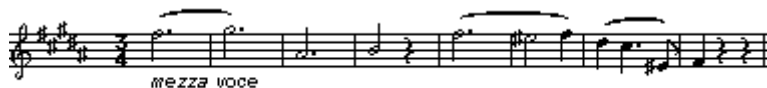


Det följs omedelbart av stigande sexter som kromatiskt förflyttar sig uppåt. I genomföringens mitt finns ett lågmält, magiskt avsnitt med dessa kromatiskt stigande intervaller, som nu har blivit oktaver och som avslutas i ett dramatiskt crescendo.



Även i återtagningen finns ett kort avsnitt av dessa intervaller, nu expanderade till två oktaver. De bidrar i alla sina framträdande otvivelaktigt till att ytterligare höja den dramatiska temperaturen i denna sats, som måste vara en av Haydns märkligaste i sonatform.

Enligt Haydn-biografen Robbins Landon är den långsamma satsen, *Adagio ma non troppo* (H-dur), *den vackraste adagiosats, som Haydn någonsin skrev*. Satsen består av samma melodi, som upprepas några gånger i nya stämkonstellationer.

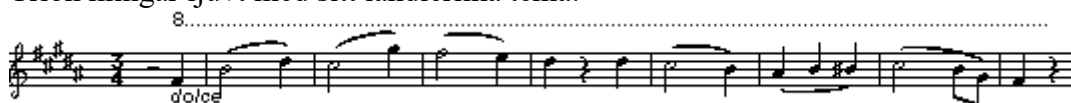


Mer ett scherzo än en menuett kallar Melvin Berger den tredje satsen, som Haydn betecknat *Menuetto: Allegretto*. Men den allvarliga stämningen finns kvar åtminstone i menuettdelen.



(I notexemplet ovan visar tecknet * i takterna 4, 5, 7, 8 platsen för ett förslag. Detta förslag finns även i takt 3 men har där ersatts med en notering som visar hur det spelas, dvs. hur det berör utseendet av den förgående taktens slut.)

Trion klingar ljuvt med sitt ländlerlika tema:



I sista satsen skingras äntligen de dystra stämningarna för gott. Den betecknas *Finale. Presto* och har sonatform. Ett glatt tema inleder:



Liksom i så många av Haydns sena kvartetter är satsen monotematisk. Detta får dock inte tolkas alltför bokstavigt. När sidogruppen börjar i parallelltonarten D-dur är temat visserligen likt det första men inte exakt:



Expositionen slutar med ytterligare en variant av temat



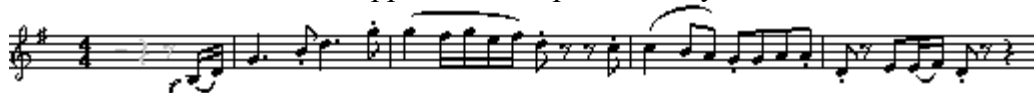
Expositionen spelas i repris liksom satsens andra del, genomföring + återtagning. Genomföringen sprudlar av kvicka infall, bl.a. flera plötsliga pauser. Återtagningen är kort och leder över i en coda i H-dur, som ytterligare betonar den lättsamma stämningen. Men Haydn gäckas med dem som nu förväntat sig ett slut i triumf; satsen slutar i diminuendo och pianissimo.

Stråkkvartett G-dur op. 64:4

1. *Allegro con brio* 2. *Menuetto: Allegretto* 3. *Adagio: Cantabile sostenuto*
4. *Finale: Presto*
1790

Haydn bygger ofta till skillnad mot Mozart upp sina sonatformade kompositioner monotematiskt, alltså låter en enda utvecklingsbar idé prägla verket. Här frångår han denna princip i den inledande satsen, *Allegro con brio*, som har åtminstone tre skilda teman.

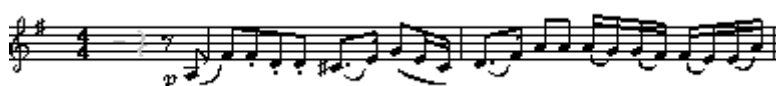
Det inledande huvudtemat öppnar med en punkterad rytm av G-durackordets toner.



En kaskad av 16-delar i violin 1 leder till sidogruppen, vars första tema helt enkelt är huvudtemat i D-dur! Ett andra sidotema är en 4-takters synkoperad nedåtgående rörelse i d-moll:



Ett sluttema sätter punkt för expositionen.



Expositionen ska tas i repris. Den koncentrerade genomföringen börjar med några korta fraser av sluttemat. Därefter följer en hisnande uppvisning i violin 1 innan sidotema 2 leder över till återtagningen. I återtagningen utvecklas huvudtemat, som Haydn ej gett någon plats i genomföringen.

Menuetto: Allegretto har ett gungande ländlerliknande inledningstema:



Trions melodier spelas helt av violin 1 till pizzicatoackompanjemang i övriga stämmor.



Den tredelade långsamma satsen, *Adagio* inleder med huvudtemat i C-dur:



B-delens tema är en variant av huvudtemat i c-moll.

När A-delen återkommer presenterar Haydn ytterligare en variation av huvudtemat.

Den energiska sista satsen, *Finale: Presto*, är skriven i sonatform. Huvudtemat är glatt och okomplicerat.



(Asteriskerna markerar plats för för-slag liksom i nästa notexempel). Sidotemat ändrar inte så mycket i stämningen, även om det står *dolce* i noterna. Däremot kan man imponeras av hur Haydn har skapat det nya temat genom att kasta om melodirytmen i huvudtemats första takt:

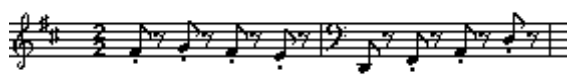


Genomföringen börjar med växlingar mellan piano och forte i något som skulle kunna kallas frågor och svar, men övergår snart i en kontrapunktisk utveckling av huvudtemat. Återtagningen är ganska lik expositionen. Som vanligt väljer de flesta interpretter att avstå från repris av genomföring och återtagning.

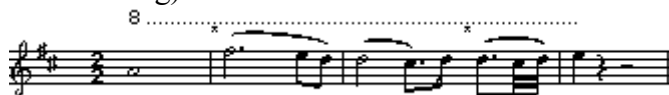
Stråkkvartett D-dur op. 64:5, *Lärkkvartetten*

1. *Allegro moderato* 2. *Adagio cantabile* 3. *Menuetto: Allegretto* 4. *Finale: Vivace*
1790

Detta är en av Haydns mest kända kvartetter. Första satsen, *Allegro moderato*, öppnar med ett enkelt stackatotema i de tre lägre stämmorna.



Temat fortsätter som ackompanjemang till nästa tema som spelas av violin 1 och som gett kvartetten dess smeknamn. (* i notexemplet markerar plats för prydnadsnoter, här som för-slag):



Sidotemat inleds med en synkoperad passage i violan, som övriga stämmor efter hand faller in i, och som inför en mörkare stämning. Ett utbrott av trioler tio takter före expositionens slut inleder slutgruppen.



Expositionen tas som vanligt i repris. Genomföringen har i mitten en unison urladdning av trioler följd av en falsk återtagning⁹ med fortsatt temautveckling. Efter en lång, vilande ton börjar den ”riktiga” återtagningen.

I andra satsen, ett tredelat *Andante cantabile*, svarar violinen för A-delens melodi:



Liksom flera gånger tidigare låter Haydn mellandelen bli en mollversion av A-delen (ex. op.64:4). Med den återkommande A-delen avslutas en av Haydns vackraste satser.

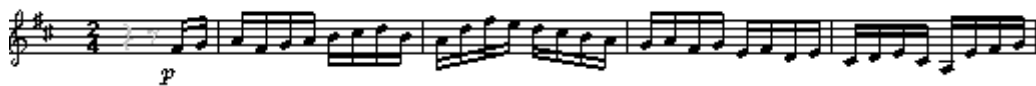
Nästa sats, med beteckningen *Menuetto: Allegretto*, bryter den meditativa stämningen från föregående sats. Menuettemat är angenämt gungande (se ovan om *)



Trion går i moll och är mera polyfon än menuetten.



Även finalen, *Vivace*, är tredelat. Den inleds med ett *perpetuum mobile*, som påminner om irländsk folkmusik.



För tredje gången i denna kvartett låter Haydn mellandelen fyllas av en mollversion av första delens tema. Här utvecklas den till ett spännande fugato:



Det inledande *perpetuum mobile* återkommer och avslutar detta härliga verk.

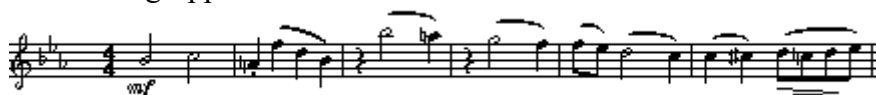
Stråkkvartett Ess-dur op. 64:6

1. *Allegretto* 2. *Andante* 3. *Menuetto: Allegretto* 4. *Finale: Presto*
1790

Ett varmt lyriskt tema öppnar första satsen, *Allegretto*.



Den sista takten av temat blir betydelsefull i genomföringen (understrekat i notexemplet). I huvudgruppens fortsättning sker sedan en del djärva harmoniska utflykter innan sidotemat tar vid. Detta liknar mycket huvudtemat, och endast tonarten, B-dur, visar att vi är i sidogruppen.



Det rör sig alltså om Haydns ganska vanliga variant av sonatformen, med ett enda tema. Expositionen tas i repris. Den intressanta genomföringen består av tre tydligt åtskilda

⁹ Se Musikordlistan

delar. Först kommer en bearbetning av huvudtemat i suverän kontrapunkt, där varje instrument har sin egen stämma. Sedan följer ett avsnitt där frasen i huvudtemats sista takt vandrar mellan tre av stämmorna till ett stackatoackompanjemang i violin 2. Genomföringen avslutas med återtagning i ”fel tonart”, Gess-dur.¹⁰ Den avlöses av den egentliga återtagningen – i tonikan – med fortsatt utveckling av monotemat.

Den långsamma satsen har tredelad ABA-form. A byggs upp av ett vackert, rofylt tema



B-delen utgör en dramatisk kontrast i b-moll.



Menuetten, *Allegretto*, har den inte helt ovanliga kombinationen av en robust menuettdel och en lyriskt vekare Trio.



I slutet av Trions andra repris spelar violin 1 en stämma i det högsta registret som komplement till 2:a fiolens melodi.

Sista satsen, *Presto*, har rondoform. Schemat kan skrivas ||:A:||BABACADA. Rondotemat är



I de mellanliggande episoderna hör man följande tre teman:



Stråkkvartetter op. 71 och 74

Under sommaren 1793 skrev Haydn sex kvartetter på begäran av Anton Apponyi, som också tillägnades kvartetterna. Men antagligen var de skrivna med tanke på framföranden i de stora konsertsalarna i England, som Haydn skulle besöka för andra gången 1794. Kvartetterna delades på två opus, 71 och 74. Alla sex kvartetterna har som nyhet en kort inledning före huvudtemat liksom Londonsymfonierna. Man har ofta betraktat dessa inledningar som ett sätt att påkalla publikens uppmärksamhet, ett sätt att få tyst på sorlet i en stor publik inför musikens början. Att detta inte är hela sanningen framgår

¹⁰ Se Musikordlistan: Återtagning.

nedan i beskrivningen av temana i op. 74:3. Kvartetterna kännetecknas också av andra drag anpassade för en större publik, t.ex. stora gester och ett ökat känslomässigt innehåll. Karl Geiringer¹¹ skriver: *Romantikens gryning är märkbar i stråkkvartetterna i op. 74*. Det är också de tre kvartetterna i op. 74 som är de mest spelade av de sex.

Stråkkvartett g-moll op. 74:3, Ryttaren

1. Allegro 2. Largo assai 3. Menuetto: Allegretto 4. Finale: Allegro con brio
1793

Kvartetten börjar med en ganska bisarr inledning i satsens tempo, *Allegro*. Den följs av en lång paus. (I notexemplet är för-slagen i de fyra första takterna ej utskrivna utan markerade med asterisktecken.). Den första tonen i varje takt bildar ett tonförråd som utnyttjas i sista satsens huvudtema, se nedan.



Introduktionen skiljer sig dock från inledningarna i seriens övriga fem kvartetter genom att ingå i expositionens repris. Det visar sig också i genomföringen att den innehåller tematiskt material.

Det egentliga huvudtemat är uppdelat på samtliga instrument:



Man kan lägga märke till ett motiv som upprepas flera gånger, två korta toner och en lång (streckat i violastämman i notexemplet ovan). Detta motiv får strax den långa tonen utbytt mot trioler:

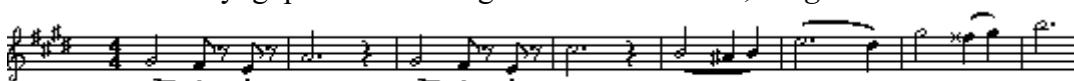


Sidotemat (B-dur) är ländlerlikt och spelas till ett triolackompanjemang.



Genomföringen börjar med triolfiguren från huvudgruppen (se notexempel 3 ovan). Snart hörs inledningstemat och efter en stund huvudtemats tretonsmotiv (streckat i notexempel 3) liksom sidotemat. Med elegans kombinerar Haydn expositionens alla motiv och teman. Återtagningen börjar med huvudtemat (notexempel 2). Sidotemat spelas, som brukligt i verk med molltonika, i tonikans dur (G-dur), som också avslutar satsen.

Kvartettens tyngdpunkt är onekligen den andra satsen, *Largo assai*:



¹¹ Karl Geiringer, tysk musikforskare, 1899-1989

I takt 8 (sista takt i notexemplet ovan) studsar man till inför ett i sammanhanget (E-dur) raffinerat ackord (G-septimackord).

Mittdelen i den tredelade satsen har ett liknande tema fast i moll:



När den inledande delen återkommer är temat utsirat. En passus om två takter, där alla instrumenten i pianissimo spelar snabba upprepade toner, skapar en speciell magi.

I tredje satsen, *Menuetto: Allegretto* (G-dur),¹² demonstrerar Haydn sin konstfulla polyfoni utan att den märks i det självklara musikflödet. Menuettetemat är



Trion i g-moll är mera dämpad i stämningen:



Vilken är bakgrunden till kvartettens smeknamn? Man ser ofta hänvisningar till första satsens rytm. Utan att vara expert på vare sig ridning eller rytm har jag alltid trott att ridningens puls gick i tvåtakt. Om detta är riktigt känns det rättare att förklara ryttarnamnet med sista satsens teman och rytm. Satsen har beteckningen *Finale: Allegro con brio*. Första temat är synkoperat och kännetecknas av sina efterslag (streckat i notexemplet):



Man kan lägga märke till att temats tonförråd i de första takterna, g, b, d, ess, ciss, är hämtat från första satsens inledning, den första tonen i de fem första takterna.¹³

I sidotemat är det ackompanjemanget som svarar för efterslagen:



Expositionen ska som alltid tas i repris. Genomföringen sysslar med båda temana men börjar med sidotemat. I återtagningen hörs, liksom i första satsen, sidotemat i G-Dur.

¹² Det normala på Haydns tid var att menuettsatsen stod i tonikan. Haydns tonartsval här använder Hans Keller i *The Great Haydn Quartets* därför som ett av flera argument för att hela kvartettens borde ha beteckningen Stråkkvartett i G (alltså varken G-dur eller g-moll). Andra argument för detta är att både första och sista satsen övergår i G-dur långt före sidotemat i återtagningen, en tonart som dessutom avslutar båda satserna. Men man kan kanske tycka att Haydn borde ha tolkningsföreträdare när det gäller att välja vilken tonart verket ska ha i titeln. Haydn har dessutom i kvartetterna op. 42, d-moll och op. 50:4, f-moll, ställt menuetten i D-dur resp. F-dur.

¹³ Pierre Barbaud, se litteraturlistan.